

Sztuka ludowa gminy Lipsk

Opracowano na zlecenie Miejsko- Gminnego
Ośrodka Kultury w Lipsku, w ramach projektu
„Pisanka na wesoło” – Lipsk, 2014 r.

Pogranicze kulturowe

- Region, na którym położony jest Lipsk określany jest mianem **pogranicza kulturowego polsko-czarnoruskiego**.
- Lipsk w momencie swego powstania położony był na terenie Rzeczypospolitej Obojga Narodów (1569 r.-1795 r.), na styku Rusi Litewskiej, zwanej inaczej Czarną Rusią, Wielkiego Księstwa Litewskiego i Korony Królestwa Polskiego.
- W XVIII w. nastąpił znaczny napływ osiedleńców z Mazowsza lub Podlasia wyznania katolickiego, posługujących się językiem polskim. Osiedlali się oni głównie w miastach. Wsie zamieszkała jednolita etnicznie grupa, składająca się głównie z Rusinów nadniemeńskich.

Pisankarstwo

Najważniejszą dziedziną sztuki ludowej naszego regionu jest pisankarstwo.

- 200 – letnia tradycja
- Obrzędowość Wielkanocna
- Technika batikowa
- Tradycyjne wzornictwo
- Barwienie naturalne i chemiczne
- Przekaz pokoleniowy i promocja

Pisankarstwo - 200 – letnia tradycja

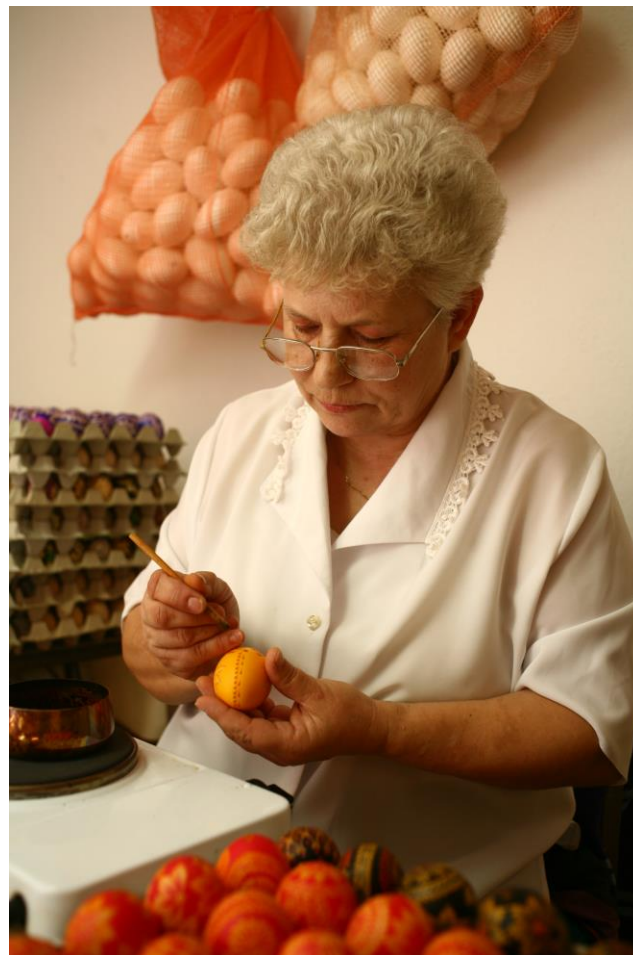
- W wierzeniach ludowych jajo czczono jako praźródło naturalnego życia, symbol wszelkiego początku, siły, witalności, zmartwychwstania i ciągle odradzającego się życia. W procesie chrystianizacji pisankę włączono do elementów symboliki wielkanocnej.
- Najstarsze pisanki liczą ponad 3000 lat i pochodzą z terenów Mezopotamii, w Polsce odnaleziono pisanki z końca X wieku w Opolu i w okolicach Wrocławia.
- Tradycje pisankarskie w Lipsku datuje się na koniec XVIII w. Obecnie Lipsk jest nazywany „zagłębiem pisankarskim”.

Pisankarstwo - Obrzędowość Wielkanocna

- Pisanki były wręczane przez rodziców chrzestnych swoim chrześniakom na tzw. „wołoczonne”.
- Pisankami musiały się wykupić panienki kawalerom, kiedy ci przychodzili w święta Wielkanocne „z wołokaniem” (z wiosennym kolędowaniem).
- Pisanka służyła młodej dziewczynie do wyrażania swoich uczuć wybranemu chłopcu. Chłopiec odwzajemniał się kupnem koralik lub chusty na jarmarku.
- Pisanki służyły dzieciom do zabaw m.in. w tzw. „wybitki”.
- Pisanki miały także znaczenie magiczne m.in. skorupki święconego jajka zatykano w szczeliny domostw, chroniąc je przed nieszczęściem, zakopywano w ogródku na urodzaj, przechowywano w domu, aby zapewnić dostatek, przerzucano przez dom lub stodołę na obfite plony.
- Po okresie transformacji (ok. 25 lat) lipskie pisanki zaczęły być traktowane jako pamiątka regionalna.

Pisankarstwo - technika

- Pisanki lipskie są zdobione tradycyjnymi ornamentami, rozgrzanym woskiem pszczelim, nakładanym na skorupkę jajka za pomocą metalowej szpileczki lub cienkiego gwoźdźdza. Metoda nosi nazwę batiku szpilkowego.

Pisankarstwo - tradycyjne wzornictwo

Lipskie wzornictwo, nie zmienne od 200 lat, czerpie swoją inspirację z przyrody. Poszczególne elementy wzorów ułożone są na jajku symetrycznie, dzieląc powierzchnię jajka na 2, 3 lub 4 pola. Ornamenty składają się z kropek, przecinków, zagięć, rozciągniętej łezki. Tworzą elementy przyrodnicze: słońca, pół słońca, gwiazdy, kwiaty, kłosa, płatki śniegu, pajęczki, dzieraszki, palemki, bocianiuczki, sobacze łapki i formy geometryczne: rozety, łańcuszki, koronki, pajęczynki.

Pisankarstwo - barwienie

Barwienie pisanki wielobarwnej następuje poprzez kilkakrotne zanurzanie jej w barwnikach o różnych kolorach (w kolejności od najjaśniejszego do najciemniejszego), wzbogacając pisankę po każdym zanurzeniu kolejną partią ornamentu. Ostatni, z reguły najciemniejszy kolor, tworzy tło dla wielobarwnego ornamentu.

Najczęściej stosowane barwniki to: żółty, pomarańczowy, czerwony, niebieski, fioletowy, zielony, granatowy, czarny i brązowy. Wielobarwne pisanki (4-5 kolorowe) tworzą zestawy barwników podstawowych.

Dawniej pisanki barwiono w farbách naturalnych uzyskiwanych z kory olchy lub dębu, łusek cebuli, młodego żyta lub płatków kwiatowych.

Pisankarstwo - przekaz pokoleniowy

- Konkursy pisankarskie
- Lipskie Koło Twórców Ludowych
- Udział w targach, kiermaszach, jarmarkach i wystawach w kraju i poza jego granicami
- Organizacja warsztatów i pokazów
- Powstanie Muzeum Lipskiej Pisanki

Konkursy pisankarskie

- Jednym z pierwszych był konkurs sztuki ludowej zorganizowany w Augustowie w 1948 r. Zaprezentowano tam stare techniki i wzory zdobnicze, wyodrębniono pisanke typu augustowskiego.
- Od lat 60-tych XX w. twórcynie lipskie biorą udział w konkursach powiatowych, wojewódzkich i krajowych, zdobywając nagrody i wyróżnienia.
- Od początku lat 70-tych w Lipsku są organizowane gminne konkursy na „Najładniejszą tradycyjną pisanke”.
- Corocznie od 19 lat nasi twórcy biorą udział w wojewódzkim konkursie pn. „Zdobnictwo obrzędowe cyklu wiosennego i świąt Wielkanocnych” organizowanym przez WOAK Białystok w Mońkach.

Pisankarstwo - udział w targach, kiermaszach, jarmarkach i wystawach

- Jarmarki w: Węgorzewie, Suwałkach, Białymstoku,
- Targi Sztuki Ludowej w: Osowcu, Kazimierzu, Krakowie, Lublinie, w muzeach etnograficznych w Toruniu i Warszawie, Ciechanowcu, Gdańsku, Białymstoku, Olsztynie, Kielcach, Poznaniu i wielu jeszcze innych miejscowościach.
- Prace naszych twórców prezentowane były na targach we Francji, Belgii, Niemczech; sprzedawane były do Szwecji, Norwegii, Danii, Kanady, Rosji, USA, Holandii i wielu jeszcze innych krajów.

Lipskie Koło Twórców Ludowych

- W 1973 r., z inicjatywy twórczyni ludowej Krystyny Cieśluk, powstaje w Lipsku Koło Twórców Ludowych, które stanowi ogniwo ogólnopolskiego Stowarzyszenia Twórców Ludowych, z siedzibą Zarządu Głównego w Lublinie. W szczytowym okresie lipskie koło zrzeszało 62 osoby (obecnie ok. 20 osób). Reprezentowały one różne dziedziny sztuki ludowej.

Lipskie Koło Twórców Ludowych

Pisankarstwo

- Największą część lipskiego KTL zawsze stanowili pisankarze. Obecnie, do zrzeszonych w STL należą: Krystyna Cieśluk, Genowefa Sztukowska-Skardzińska, Kazimiera Wnukowska, Ewa Skowysz Mucha, Barbara Tarasewicz, Janina Trochimowicz, Barbara Rutkowska Magda Bastkowska, Małgorzata Rusiecka, Roman Sztukowski i Janusz Wnukowski.

Pisankarstwo – Krystyna Cieśluk

Pisankarstwo – Genowefa Sztukowska-Skardzińska

Pisankarstwo – Ewa Skowysz Mucha

Pisankarstwo – Barbara Tarasewicz

Pisankarstwo – Kazimiera Wnukowska

- Kazimiera Wnukowska jako jedyna zachowała w swej twórczości użycie dawnych, naturalnych sposobów barwienia przy pomocy kory olchy.

Pisankarstwo

Magda Bastkowska, Małgorzata Rusiecka, Barbara Rutkowska, Janina Trochimowicz.

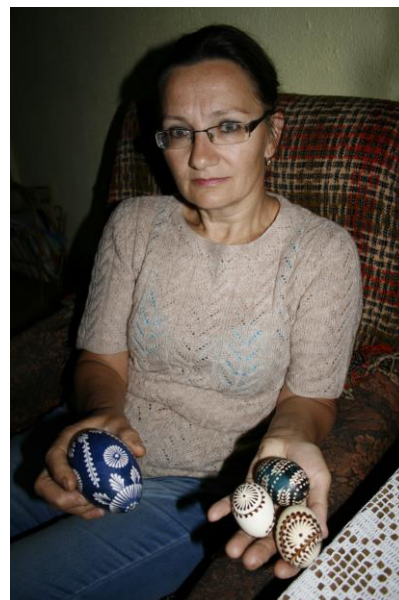

Pisankarstwo – Zofia Sztukowska

Pisankarstwo

Agnieszka Trochimowicz, Bożena Chomiczewska,
Lucyna Szuler i Lucyna Romańczuk

KTL - pisankarstwo

Do grona członkiń Koła
należały także,
nieżyjące pisankarki:
Franciszka
Sztukowska, Zofia
Sewastianowicz,
Urszula Kornilowicz i
Feliksa Zmitrowicz.

KTL pisankarstwo

Plastyka obrzędowa - „pająki”

- „Pająki” - były to przestrzenne dekoracje dawnych izb wiejskich wykonywane z grochu, fasoli, łubinu, słomy i bibułek kolorowych. Pająki wieszano w izbach na belkach stropowych.
- Najczęściej wykonywano je z okazji wesel, chrzcin i świąt dorocznych.

„Pająki” – Bożena Chomiczewska

„Pająki” – Krystyna Cieśluk

Plastyka obrzędowa: palmy wielkanocne

Dawniej, na 3 tygodnie przed Wielkanocą zrywano w ogrodzie gałązki wierzby lub porzeczki i wstawiano je do wody, by zazieleniły się do Niedzieli Palmowej. Rozpuszczone gałązki wierzbowe dekorowano wstążeczkami lub papierowymi kwiatkami i zielonymi listkami. Obecnie, Krystyna Pietrewicz, wykonuje palmy typu wileńskiego z zasuszonych roślin.

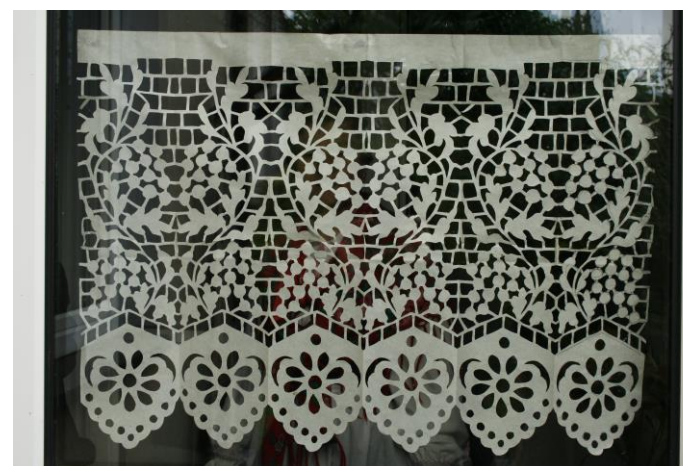

Plastyka obrzędowa: kwiaty bibułkowe i palmy

Plastyka obrzędowa: wycinanki

- Według tradycji w Wielką Sobotę przychodził czas, by ozdobić wysprzątane, pachnące ajerem izby. Wówczas w oknach zawieszano papierowe firaneczki i papierowymi wycinankami zdobiono półeczki oraz święte obrazy.

Plastyka obrzędowa - ozdoby choinkowe tzw. cacki

- Dawniej wykonywano ozdoby choinkowe z papieru były to: aniołki z bibułki, gwiazdy z pozłotka, bombki z bibułki, gwiazdki składane z papieru
- Łańcuchy: składane, kółeczkowe, ze słomy i bibułki, nacinane tzw. „szron”;
- Pajacyki z jajka i papieru kolorowego, „pawie oczka”, koszyczki do orzechów, wisiorki ze słomy.

Pieczywo obrzędowe

Zofia Trochimowicz

- Korowaj – to tradycyjne pieczywo związane z obrzędem weselnym wypiekany przed ślubem w domu pani młodej. Pierwotnie był to duży bochen chleba najczęściej z mąki żytniej, udekorowany formami w kształcie rozet, kwiatów albo słońca i księżyca. Ten rodzaj korowaju potrafiła wypiekać nestorka lipskiego Koła Twórców Ludowych – Zofia Trochimowicz.

Pieczywo obrzędowe

Janina Trochimowicz

- Na początku XX wieku zaczęto wypiekać korowaj z mąki pszennej w garnkach, więc przybrał formę walca. Taki korowaj ozdobiony był dekoracjami z ciasta: warkocz, kłosa, „gąski” i gniazdko.
- Całość ozdabiano białą wstążką i zielonymi gałązkami. Korowaj przygotowywały ostatniego dnia przed ślubem kobiety nazywane „karawajnicami”, a przy wypieku nie mogli być obecni mężczyźni.

Pieczywo obrzędowe – „gąski”

- „Gąski weselne” – drobne pieczywo, którym obdarowywano dzieci i osoby znajdujące się na drodze przejeżdżającego wesela. Gąski były symbolem szczęścia, którym państwo młodzi pragnęli tego dnia podzielić się z innymi ludźmi.

Tkactwo

Tkactwo – to umiejętność wykonywania z owczej, ręcznie farbowanej wełny na warsztacie tkackim dywanów i tkanin. W naszym regionie wykonywano tradycyjnie dywany dwuosnowowe, sejpakowe, wielonicielnicowe, podbierane i kilimowe. Prezentowana na nich tematyka nawiązywała do regionu, przyrody i religii.

Dywany dwuosnowowe nazywano także „tkackimi”. Charakteryzowały się podwójną osnową w dwóch różnych kolorach.

- Do najbardziej znanych tkaczek należały panie: Franciszka Rybko, Kazimiera Bądzińska i Genowefa Biedul. Obecnie żyjące jeszcze: Kazimiera Makowska i Zofia Suszyńska.

Tkactwo – Franciszka Rybko

Twórczyni, która stworzyła tzw. „szkołę Rybkowej” specjalizując się w wyjątkowo pięknym tkactwie dwuosnowowym. Uczyła się tkactwa od Anny Toczko z Suchodoliny. Tworzyła tkaniny według własnych, wzorów, najczęściej scenki rodzajowe. Oryginalne wzory i piękne barwy powodowały, że jej prace znajdowały wielu nabywców i zdobiły najwykwintniejsze pałace i niejedno muzeum. Wyuczyła siedem uczennic. Nagradzana w wielu różnych konkursach i wystawach, w 1974 r. otrzymała prestiżową Nagrodę im. Oskara Kolberga. Tkactwo Franciszki Rybko prezentowane było na zagranicznych wystawach polskiej sztuki ludowej w Szwecji, Danii, Norwegii, Finlandii, Francji i ZSRR.

Tkactwo – Kazimiera Makowska

Tkactwo – dywany dwuosnowowe

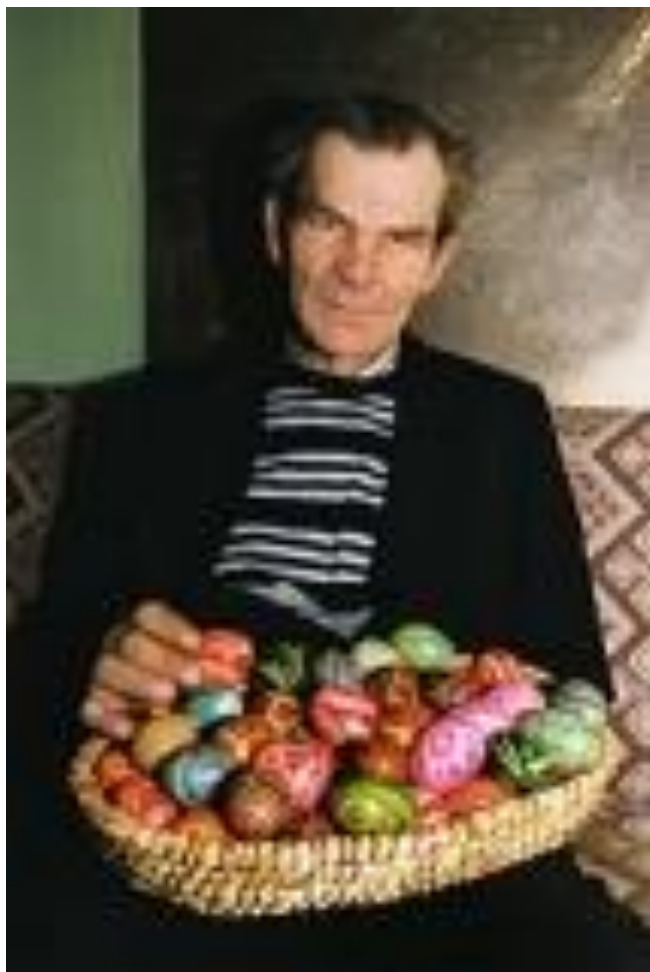
Tkactwo - Stanisława Łozowska

- **Sejpak** – pochodzenia litewskiego, charakteryzował się romboidalnym ornamentem, w który wpisywano geometryczne ptaki, rośliny lub gwiazdy.

Wyroby rękodzielnicze

Roman Sztukowski

Muzeum Lipskiej Pisanki i Tradycji

- W listopadzie 2006, na spotkaniu pracowników Pracowni Architektury Żywej w Lipsku z lipskimi twórcami ludowymi podjęto decyzję o utworzeniu pracowni pisankarskiej. W maju 2007 r. powstało *Muzeum Lipskiej Pisanki*, które rok później *przekształciło się w Muzeum Lipskiej Pisanki i Tradycji*. Koordynatorem działań był przedstawiciel PAŻ - Marcin Lićwinko, współudział w dziele tworzenia miało Muzeum Podlaskie poprzez kierownika działu etnografii Wojciecha Kowalczuka oraz twórczynie ludowe koła STL w Lipsku z Ewą Skowysz-Mucha na czele. Wyposażenie sali muzealnej zakupione zostało ze środków Fundacji Wspomagania Wsi, eksponaty natomiast twórczynie udostępniły nieodpłatnie. Budynek jest zarządzany przez M-GOK w Lipsku. Mieszczą się w nim pomieszczenia ze zbiorami pisankarskimi, historycznymi i etnograficznymi. Pomieszczeniami muzealnymi i oprowadzaniem zajmują się społecznie twórcy ludowi naszego Koła i pracownicy M-GOK.

Muzeum Lipskiej Pisanki i Tradycji

Twórcze działania

- Udział twórców w wystawach, konkursach, pokazach, w Polsce i za granicą. Wieloletnia współpraca z MKL w Węgorzewie, Muzeum Okręgowym w Białymstoku, Suwałkach i Lublinie, z ROKiS w Suwałkach, Muzeum Etnograficznym w Krakowie, Toruniu i Warszawie.
- Wydanie broszury informacyjnej pn. „Ośrodek pisankarki w Lipsku nad Biebrzą” – 2004 r.;
- 29 września 2005 r. zarejestrowano „Korowaj lipski” i „Gąski weselne” na Liście Produktów Tradycyjnych prowadzonych przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. W grudniu 2012 r. na tej samej liście zarejestrowano lipską pisanę.
- W lutym 2006 r. nasze Koło Twórców Ludowych zostało laureatem III edycji konkursu na „Turystyczną Pamiątkę z Regionu”. Konkurs organizowany przez Polską Organizację Turystyczną.
- W ramach powstającego Ekomuzeum „W Krainie Pisanki”, w roku 2012 opracowano logotyp Ekomuzeum, wykonano tablice promocyjne i informacyjne o Muzeum Lipskiej Pisanki i Tradycji, wydano przewodnik pt. „Ośrodek pisankarski w Lipsku” oraz mapy i pocztówki.
- W 2012 roku Stowarzyszenie Miłośników Lipskiej Pisanki i Tradycji wydało foldery indywidualne ośmiu twórcom ludowym.

Warsztaty i pokazy

- W okresie przed wielkanocnym prowadzimy pokazy wykonywania pisanek w Lipsku – w M-GOK i w Muzeum Lipskiej Pisanki i Tradycji;
- w skansenie w Osowiczach, w muzeum w Choroszczy;
- w placówkach kultury, szkołach, hotelach, w obiektach agroturystycznych i innych;
- w muzeach etnograficznych w Toruniu, Warszawie, Poznaniu;
- Przez cały rok przyjmujemy grupy na warsztaty i pokazy w naszym Muzeum Pisanki i Tradycji.

Twórcy „wpisani” w szlaki turystyczne

- prowadzący przez Suwalszczyznę **„Rękodzieło i Tradycje Wsi Suwalskiej i Mazurskiej”** - Izba Turystyczna w Suwałkach;
- **„Tradycji rękodziela ludowego Podlasia”** – Muzeum Podlaskie w Białymstoku
- Od 2012 r. w wyniku współpracy z Suwalską Izbą Rolniczo – Turystyczną i Augustowską Organizacją Turystyczną, Muzeum Lipskiej Pisanki i Tradycji oraz lipscy twórcy są promowani w wydawanych przez nich materiałach informacyjno-promocyjnych i portalach internetowych, pod hasłem **„Rękodzieło i Tradycje”**.

Nagrody i stypendia

Twórcy nagrodzeni prestiżową nagrodą im. Oskara Kolberga:

- tkaczka **Franciszka Rybko** – 1974 r.
- pisankarka i animator kultury **Krystyna Cieśluk** - 2007 r.

Stypendia ministerialne:

W grudniu 2006 r. odbyła się wystawa prac twórców ludowych z 5 gmin (Lipsk, Płaska, Sztobie, Dąbrowa Białostocka i Nowy Dwór) zorganizowana przez kol. K. Cieśluk w M-GOK w Lipsku w ramach stypendium uzyskanego od Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa

Również w 2008 r. kol. Roman Sztukowski otrzymał półroczne stypendium Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, które przeznaczył na wydanie książki pt. „Lipsk moja Mała Ojczyzna”;

W 2010 r. Krystyna Cieśluk w ramach stypendium MKiDN zorganizowała wystawę z cyklu „Ocalić od zapomnienia”. Jej tematyką był dawny strój noszony w trakcie uroczystości rodzinnych takich jak chrzest, I Komunia ślub a także uroczystości pogrzebowe.

Prezentacje medialne

Wielokrotnie pokazywano naszych twórców w programach TVP.

- **19 marca 1999 r.** nagrano program dokumentalny z udziałem lipskich twórców dla potrzeb TV Białystok;
- W tym samym okresie 15 twórców zostało zarejestrowanych na taśmach video. Są to rejestracje 1-2 godzinne, mówiące o ich życiu i pracy twórczej.
- **Październik 2006 r.** - 10-lecie TV- Białystok – prezentacja gminy Lipsk z udziałem wielu twórców ludowych
- - **6 marca 2008 r.** – odbyło się nagranie telewizyjne dla redakcji Obiektywu (TVP Białystok). Dokonano nagrań z poszczególnymi twórcami w ich domach oraz nagrano pokazy pisankarskie dla dzieci w lipskim muzeum. Twórcy uczestniczyli również w programie na żywo TV Białystok – w Studiu Weekend.
- **10 października 2008 r.** – TV Izrael nagrywała w naszym muzeum proces wykonywania gąsek i korowaju oraz cykl powstawania pisanek
- - **24 grudnia 2008 r.** nastąpiła bezpośrednia telewizyjna relacja z Lipska (stacja TVN 24) z przygotowań do Wigilii i świąt Bożego Narodzenia w domu kol. Krystyny Cieśluk Program był emitowany „na żywo” w porannym paśmie „Dzień dobry TVN”.
- **Kwiecień 2009** – pokaz wykonywania pisanek dla TVN24 i telewizji TRWAM oraz TV Regionalnej (Suwałki).
- W ostatnich latach nagrane zostały również programy telewizyjne w zakresie pisankarstwa, pieczywa obrzędowego emitowane przez I program TVP i TVP Polonia w ramach cyklu „Klimaty i smaki” oraz Oddział TVP Białystok w cyklu „Mój Konik” i „Czym żyje wieś”.

Publikacje nt. lipskiego pisankarstwa

- **O pisankach naszych pisali:**
- - „**Sztuka Ludowa w Polsce**”, praca zbiorowa: Ewa Fryś – Pietraszkowa, Anna Kunczyńska, Marian Pokropek wyd. ARKADY, Warszawa, 1988 r.
- - „**Ludowe tradycje Suwalszczyzny**”, prof. Marian Pokropek, wyd. ROKiS Suwałki 2010,
- - „**Pisanki sercu miłe**”, prof. Irena Stasiewicz-Jasiukowa, wyd. Retro-Art Warszawa 2003,
- - „**Pisanki z Podlasia, Ziemi Augustowskiej i Suwalskiej**”, Irena Stasiewicz-Jasiukowa 2009 r.
- - „**Sztuka i rękodzieło ludowe**” – ROKiS w Suwałkach,
- - „**Biebrzański Park Narodowy**” – wyd. 2003 r.
- - „**Pisanki – Kraszanki – Oklejanki**” – katalog wystaw, wyd. Mazowieckie Centrum Kultury i Sztuki, Warszawa, 2005 r.
- - „**Kresy. Polska**” – wyd. DEMART, 2007 r.
- - „**Dolina Biebrzy**” – wyd. FOREST, 2009 r.
- - „**Na ludowo**” - wyd. DEMART, 2011 r.
- - „**1000 muzeów w Polsce**”, Dorota Folga – Januszewska, 2011 r.
- - „**Laureaci XXXII edycji Nagrody im. Oskara Kolberga**” (wśród nich nasza pisankarka p. Krystyna Cieśluk) – wyd. Muzeum im. O. Kolberga w Przysusze, 2007 r.
- Prace magisterskie:
- - „**Krystyna Cieśluk z Lipska – studium biograficzne**” – K. Żabicka, Białystok 2001 r.
- - „**Lipsk i „Lipsk” przyczynek do badań nad kulturą ludową Podlasia**” – G.A. Więckowska, Białystok 2005 r.
- - „**Analiza życiorysu własnego animatora kultury regionu podlaskiego K. Cieśluk**” – M. Laskowska, Szczecin, 2005
- Praca licencjacka: „**Lipsk – znany nie tylko z bagien nadbiebrzańskich**” – H. Sak, K. Naruszewicz, M. Jaworowska i M. Petelicka, Olecko, 1998 r.
- - artykuły prasowe z ok. 50 lat w różnych gazetach, magazynach i czasopismach

Strony internetowe

- - przykłady stron internetowych, na których znajdują się wpisy dotyczące lipskiej pisanki: mapa kultury - <http://mapakultury.pl/art,pl,mapa-kultury,96992.html> ,
- wiano - <http://wiano.eu/article/980>,
- Sudawia - <http://sudawia.pl/wydarzenia/pisanki-z-lipska-20go-marca-godz-1200/>,
- Polska niezwykła
- <http://www.polskaniezwykla.pl/web/place/3761,lipsk-lipskie-zaglebie-pisankarskie.html>,
- Wirtualna Polska - <http://wiadomosci.wp.pl/title,Tylu-malowanych-jajek-nie-widziales-w-jednym-miejscu,wid,13349194,wiadomosc.html>,
- Agencja Fotograficzna Wschód - <http://grab.lp.net.pl/afwschod/pictureBrowser.do>.
- Informacje o naszych lipskich pisankach zamieszczone są także na wielu portalach turystycznych i krajoznawczych.